

Zbigniew Chyba
Katarzyna Adamiak
Wiktoria Czarnecka

Zachowania przedsiębiorcze podmiotów ekonomii społecznej w świetle wyników badań

Entrepreneurial behaviors of social economy entities in the light of research findings

Pojęcie ekonomii społecznej jest obecnie bardzo istotnym i aktualnym zagadnieniem. W literaturze coraz częściej pojawiają się rozważania na ten temat. W tym obszarze tematycznym istnieje w dalszym ciągu duża niejednorodność pojęciowa, a przyporządkowanie organizacji do kategorii podmiotów ekonomii społecznej jest dosyć trudnym zadaniem.

W artykule została przedstawiona bieżąca sytuacja podmiotów ekonomii społecznej prowadzących działalność w województwie mazowieckim. Została dokonana również próba scharakteryzowania ich pod względem wybranych cech oraz przedstawienie rekomendacji, które posłużą optymalizacji prowadzonej przez nich działalności.

Celem artykułu jest ocena wyników badań zachowań przedsiębiorczych wybranych podmiotów ekonomii społecznej w województwie mazowieckim oraz przedstawienie wniosków i rekomendacji.

Słowa kluczowe: ekonomia społeczna, podmioty ekonomii społecznej, zachowania przedsiębiorcze.

The concept of social economy is currently a very important topic. Considerations on this topic appear more and more often in the literature. There is still considerable conceptual heterogeneity in this area, and assigning organizations to the category of social economy organizations is quite a difficult task.

In this article the current situation of social economy organizations operating in the Masovian Province was presented. The attempt

to characterize them in terms of selected features and to present recommendations that will serve to optimize their activities were done too.

Key words: social economy, social economy organizations, entrepreneurial behavior

Wprowadzenie

Jest wiele różnych argumentów przemawiających za przywracaniem na rynek pracy osoby z niego wykluczone, czyli w sposób trwały pozostające bez zatrudnienia, osoby z niepełnosprawnościami, bezdomne oraz chcące powrócić na rynek pracy po odbyciu kary pozbawienia wolności. Z jednej strony za aktywizacją osób wykluczonych przemawiają względy ekonomiczne, z drugiej strony kwestie społeczne i psychologiczne. Osoba pozostająca trwale wykluczona z rynku pracy jest realnym obciążeniem dla budżetu państwa, ponieważ potrzebuje wsparcia socjalnego w organizacji codziennego funkcjonowania. Często pozostaje również wykluczona z życia lokalnej społeczności, co bardzo często oddziałuje na dobrostan osoby wykluczonej, która traci poczucie sensu życia oraz poczucie pewności siebie i własnej wartości. Działania w obszarze ekonomii społecznej mają na celu wsparcie osób wykluczonych w procesie powrotu na rynek pracy, dlatego jest to bardzo ważny temat zarówno w kontekście praktycznym jak i badawczym.

Podmioty ekonomii społecznej w literaturze i danych statystycznych

Pojęcie „ekonomia społeczna” jest definiowane w różnorodny sposób, ponieważ formy działalności społecznej są bardzo niejednorodne. Termin „ekonomia społeczna” jest łączony z aktywnością społeczną, na tyle niewielką, by podmiot działał na zasadach przedsiębiorstwa¹. Jest sferą, w której działalność ekonomiczna służy realizacji celów o charakterze społecznym, poprzez zatrudnianie i reintegrację osób znajdujących się

¹ J. Herbst, *Wstęp – pole przedsiębiorczości społecznej*, [w:] J. Dąbrowska (red.), *Od trzeciego sektora do przedsiębiorczości społecznej – wyniki badań ekonomii społecznej w Polsce*, Warszawa 2008, s. 7.

w trudnej sytuacji życiowej lub zagrożonych wykluczeniem społecznym, takich jak osoby z niepełnosprawnościami, seniorzy, osoby bezrobotne². Najważniejszą rolę odgrywa człowiek, a zysk nie jest celem samym w sobie. Zapisy dotyczące rozwoju podmiotów ekonomii społecznej zapisano również w Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju, ponieważ z założenia wszystkie działania w tym zakresie są skoncentrowane na osobach, które potrzebują realnego wsparcia, gdyż same nie są w stanie powrócić do aktywności zawodowej³.

Ekonomia społeczna to uzupełnienie sektora prywatnego i publicznego. Pomaga zapobiegać wykluczeniu społecznemu i łagodzi napięcia społeczne. Mówiąc szerzej: ekonomia społeczna wspomaga proces budowania społeczeństwa obywatelskiego. Odpowiada też priorytetom Unii Europejskiej: spójności społecznej, pełnemu zatrudnieniu i walce przeciwko biedzie, demokracji uczestniczącej, lepszemu zarządzaniu oraz stabilnemu rozwojowi.

Instytucje ekonomii społecznej są podmiotami gospodarczymi i społecznymi działającymi we wszystkich sektorach. Mogą one przybierać różne formy, wśród których wymienić należy: banki spółdzielcze, ubezpieczenia wzajemne, spółdzielnie, fundusze poręczeniowe, przedsiębiorstwa społeczne i socjalne, agencje rozwoju regionalnego, stowarzyszenia, fundacje. Przedsiębiorstwa te są szczególnie aktywne w takich obszarach jak: ochrona socjalna, usługi socjalne, zdrowie, banki, ubezpieczenia, produkcja rolnicza, sprawy konsumenckie, praca stowarzyszona, rzemiosło, sektor mieszkaniowy, dostawy, usługi dla mieszkańców, szkolenie i edukacja, zakres kultury, sport i rozrywka.

Ekonomia społeczna to sfera aktywności obywatelskiej, która poprzez działalność ekonomiczną i działalność pożytku publicznego służy: integracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych społeczną marginalizacją, tworzeniu miejsc pracy, świadczeniu usług społecznych użyteczności publicznej (interesu ogólnego)⁴.

W sferze ekonomii społecznej działają podmioty ekonomii społecznej, obejmujące pięć głównych grup:

² Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, <https://www.gov.pl/web/rodzina/ekonomia-spoeczna-i-solidarna> (dostęp: 10.11.2023).

³ Departament Ekonomii Społecznej, <https://www.ekonomiaspoeczna.gov.pl/czym-jest-ekonomia-spoeczna/>

⁴ Podkarpacka Ekonomia Społeczna, *Koordinacja Sektora Ekonomii Społecznej w województwie podkarpackim*, <https://es.rops.rzeszow.pl/podstawowe-pojecia/>

- przedsiębiorstwa społeczne, będące fundamentem ekonomii społecznej;
- podmioty reintegracyjne, służące reintegracji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, tj. Zakłady Aktywności Zawodowej, Warsztaty Terapii Zająciowej, Centra Integracji Społecznej, Kluby Integracji Społecznej; formy te nie będą w żadnym przypadku przedsiębiorstwami społecznymi, ale mogą przygotowywać do prowadzenia lub pracy w przedsiębiorstwie społecznym lub być prowadzone jako usługa na rzecz społeczności lokalnej przez przedsiębiorstwa społeczne;
- podmioty działające w sferze pożytku publicznego, które prowadzą działalność ekonomiczną, zatrudniają pracowników, choć ich działanie nie jest oparte na ryzyku ekonomicznym. Są to organizacje pozarządowe prowadzące działalność odpłatną i nieodpłatną pożytku publicznego; podmioty te mogą stać się przedsiębiorstwami społecznymi, o ile podejmą działalność gospodarczą w określonym zakresie, podejmując również zobowiązania statutowe odnośnie do dystrybucji zysku;
- podmioty sfery gospodarczej, które tworzone były jednak w związku z realizacją celu społecznego, bądź dla których leżący we wspólnym interesie cel społeczny jest racją bytu działalności komercyjnej. Są to podmioty, które nie spełniają wszystkich cech i warunków dotyczących działalności przedsiębiorstwa społecznego. Grupę tę można podzielić na trzy podgrupy:
 - organizacje pozarządowe prowadzące działalność gospodarczą, z której zyski wspierają realizację celów statutowych;
 - zakłady aktywności zawodowej;
 - spółdzielnie, których celem jest zatrudnienie;
 - pozostałe spółdzielnie o charakterze konsumenckim i wzajemnościowym.
- osobną grupą, która stanowi obszar ekonomii społecznej, są pojawiające się coraz częściej inicjatywy o charakterze nieformalnym. Należy do nich m.in. zarówno ruch rodzących się kooperatyw spożywców w: Białymstoku (dwie), Gdańsku, Krakowie (dwie), Lublinie, Łodzi, Poznaniu, Warszawie (dwie) oraz Wrocławiu, działających w sferze wzajemnościowej, oraz różnorodnych ruchów miejskich, lokatorskich i sąsiedzkich. Podobnie ma się sytuacja z ruchem spółdzielni uczniowskich, które w 2011 r. w całym kraju liczyły ok. 5 tys. Mimo że formalnie

nie są organizacjami, mogą one stanowić, a często już stanowią istotną bazę rozwoju ekonomii społecznej⁵.

Wartości realizowane w zakresie ekonomii społecznej mają wymiar interdyscyplinarny i można je wskazać w pełnionych funkcjach:

- Poszukiwanie miejsc na rynku pracy przez ludzi wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem.
- Dostarczanie usług socjalnych.
- Pomnażanie kapitału społecznego.
- Tworzenie alternatywnego systemu ekonomicznego i społecznego.⁶

W ostatnich latach w Polsce znaczenie ekonomii społecznej rośnie, ponieważ ma być metodą rozwiązywania bieżących problemów związanych z aktywizacją osób wykluczonych.

Popularność ekonomii społecznej powraca, ponieważ już w czasach międzywojennych zyskała na popularności. Bardzo istotną publikacją z punktu widzenia rozwoju tych zagadnień okazała się rozpoczęta w 1927 roku praca pod tytułem „Ekonomia społeczna” autorstwa S. Grabskiego⁷. Niektórzy z autorów sięgają do jeszcze starszych opracowań, za prekursora wskazując księdza Stanisława Staszica, który powołał do istnienia Towarzystwo Rolnicze Hrubieszów, działające w latach 1816–1952. Wskazane funkcje ekonomii społecznej są realizowane poprzez podmioty ekonomii społecznej, do których zalicza się różne organizacje, w zależności od przyjętych kryteriów klasyfikacyjnych.

Do podmiotów ekonomii społecznej zalicza się takie podmioty, jak:

- spółdzielnie,
- towarzystwa wzajemnej pomocy,
- organizacje trzeciego sektora,
- fundacje,
- spółki non-profit.

Innym podziałem podmiotów ekonomii społecznej jest zaproponowany przez Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej podział wraz z charakterystyką poszczególnych podmiotów:

- Przedsiębiorstwa społeczne nazywane również spółdzielniami socjalnymi, których charakterystyczną cechą jest fakt, że co najmniej połowa zatrudnianych osób, to: osoby z niepełnosprawnościami, osoby

⁵ Projekt Krajowego programu Rozwoju Ekonomii Społecznej, s. 20–21.

⁶ A. Kargol-Wasiluk, *Ekonomia społeczna – od idei do wartości, Między ekonomią a historią*.

⁷ K. Wygnański, P. Frączak, *Ekonomia społeczna w Polsce – definicje, zastosowania, oczekiwania, wątpliwości*

pozostające bez zatrudnienia, z tego 30% to osoby z umiarkowanym lub znacznym stopniem niepełnosprawności.

- Jednostki reintegracyjne, mające na celu integrację społeczną i zawodową osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Jednostkami o charakterze reintegracyjnym są: Zakłady Aktywności Zawodowej, Warsztaty Terapii Zajęciowej, Centra Integracji Społecznej.
- Podmioty prowadzące działalność w obszarze pożytku publicznego, do których należą: stowarzyszenia, fundacje, podmioty sfery gospodarczej, takie jak spółki non-profit oraz spółdzielnie.

Wszystkie wymienione rodzaje podmiotów działają społecznie oraz zarobkowo.

Okres transformacji ustrojowej lat 1989–1990 zasadniczo zmienił nasze postrzeganie rzeczywistości gospodarczej i społecznej, co przełożyło się na znaczący wzrost roli podmiotów, które mają wspierać aktywizację społeczną. Koszty społeczne transformacji ustrojowej okazały się bardzo wysokie i w tym kontekście należy również upatrywać szczególnej roli podmiotów ekonomii społecznej. Zdaniem M. Nowaka „ewolucja polskiego społeczeństwa obywatelskiego silnie związana jest ze współczesnymi procesami społecznymi i gospodarczymi towarzyszącymi polskiej zmianie systemowej ostatnich 20 lat. Czynnikiem określającym ten proces były jednak wydarzenia o 10 lat wcześniejsze, związane z tzw. rewolucją Solidarnościową, a zdobyte wówczas doświadczenia podmiotowości stały się podstawą wytwarzania obrazu tego, czym jest (lub może być) nowoczesne społeczeństwo obywatelskie.”⁸.

W Krajowym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2030 roku „Ekonomia Solidarności Społecznej” opublikowanym przez Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej w 2021 roku wyróżniono następujące podmioty:

- Spółdzielnie socjalne działające na podstawie ustawy z dnia 27 kwietnia 2006 roku o spółdzielniach socjalnych (Dz. U. z 2020 r. poz. 2085).
- Warsztaty terapii zajęciowej oraz zakłady aktywności zawodowej, które działają na podstawie ustawy z dnia 13 czerwca 2003 roku z zatrudnieniu socjalnym.

⁸ M. Nowak, *Działania obywatelskie a transformacja ustrojowa w Polsce*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 72, 2010, zeszyt 1, s. 169–188.

- Centra integracji społecznej i kluby integracji społecznej, które działają na podstawie ustawy o zatrudnieniu socjalnym z dnia 13 czerwca 2003 roku.
- Spółdzielnie pracy działające na podstawie Prawa spółdzielczego z dnia 16 września 1982 roku (Dz. U. z 2021 r. poz. 648).
- Organizacje pozarządowe z wyjątkiem: partii politycznych, europejskich partii politycznych związków zawodowych, organizacji pracodawców, samorządów zawodowych, fundacji tworzonych przez partie polityczne i europejskie fundacje polityczne, zgodnie z zapisami ustawy (Dz. U. z 2020 r. poz. 1057 oraz z 2021 r. poz. 1038, 1243 i 1535).
- Podmioty w myśl art. 3 ust. 3 pkt 1, 2 i 4 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.⁹
Powyższa klasyfikacja podmiotów jest zgodna z przyjętą w ustawie o ekonomii społecznej.

W celu zaliczenia do grupy podmiotów ekonomii społecznej należy spełniać następujące warunki:

- podmiot musi prowadzić jedną z wymienionych rodzajów działalności: działalność gospodarczą zarejestrowaną w KRS, działalność odpłatną pożytku publicznego, działalność oświatową lub działalność kulturalną;
- podmiot musi zatrudniać co najmniej 30% osób, w przypadku pracowników z niepełnosprawnościami lub 50% pracowników zagrożonych wykluczeniem społecznym,
- w podmiocie muszą być zatrudnione minimum trzy osoby w oparciu o umowę o pracę lub umowę cywilnoprawną, każda minimum na ¼ etatu
- podmiot musi przeznaczać zysk na rozwój przedsiębiorstwa lub reintegrację zawodową oraz społeczną osób zatrudnionych,
- podmiot musi być zarządzany w sposób demokratyczny,
- wynagrodzenia osób zatrudnionych w podmiocie muszą być określone limitem,
- osoby zagrożone wykluczeniem społecznym muszą mieć opracowany plan reintegracji.

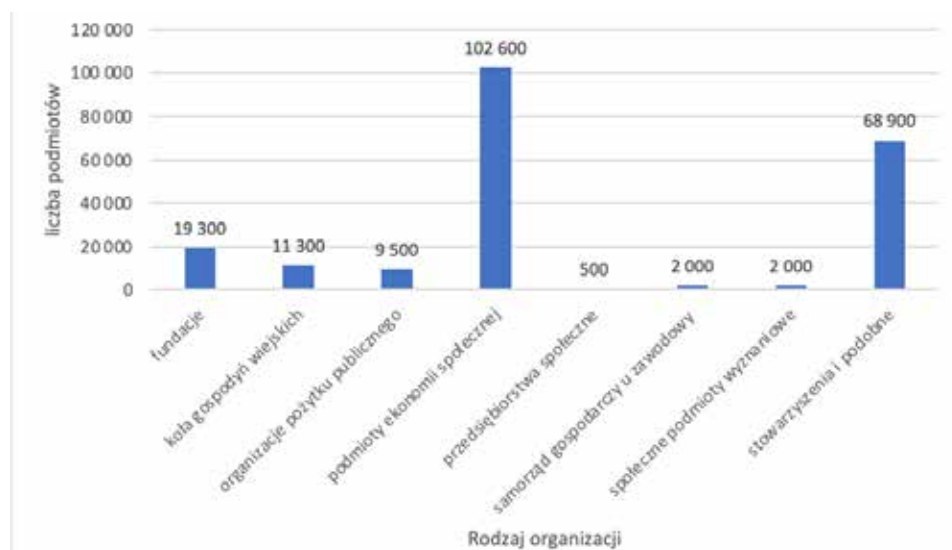
⁹ Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, *Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2030 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej*, Warszawa 2021, <https://zpp.pl/storage/library/2022-02/37002d92eb-3c8df66acde905fa54e053.pdf>.

Nie ma jednego rejestru podmiotów ekonomii społecznej, dlatego trudno jest określić dokładną ich liczbę. Na stronie internetowej Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej można odnaleźć informację, że w Polsce jest ponad 100 tys. podmiotów o takim charakterze.

Wspomniane powyżej ministerstwo w ramach wykonywanych zadań ma przypisane: tworzenie warunków do rozwoju ekonomii społecznej oraz przygotowanie działań wspierających administrację publiczną we współpracy z podmiotami ekonomii społecznej.

Z kolei Główny Urząd Statystyczny podaje bardziej szczegółowe dane, które przedstawiono na rysunku 1.

Rysunek 1. Liczba podmiotów ekonomii społecznej w Polsce w 2022 roku

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Działalność stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, fundacji, społecznych podmiotów wyznaniowych, kół gospodyń wiejskich oraz samorządu gospodarczego i zawodowego w 2022 roku – wyniki*, Informacje Sygnalne, 19.12.2023.

Według danych GUS w 2022 roku w Polsce działalność prowadziło 103 400 organizacji o charakterze non-profit. W latach 2020–2022 odnotowano 8,6% wzrost liczby tych organizacji. Jak widać na wykresie, zarówno fundacje, koła gospodyń wiejskich, jak i stowarzyszenia, które są najliczniejsze nie są zaliczane do podmiotów ekonomii społecznej. Najwięcej podmiotów na 10 tysięcy mieszkańców jest zarejestrowanych

w województwie mazowieckim, najmniej w województwie śląskim. W zakresie dziedziny statutowej największej organizacji non-profit jest w zakresie sportu, turystyki, rekreacji oraz hobby. Badane organizacje o charakterze non-profit wykazały na koniec 2022 roku 8,3 mln osób fizycznych jako członków, z czego połowa z badanych organizacji zrzeszała nie więcej niż 20 członków¹⁰.

Według wskazań powyższych danych, podmioty ekonomii społecznej są bardzo ważnym elementem polskiej gospodarki. Podejmowane kroki wskazują, że ten obszar będzie dalej ulegał dynamicznemu rozwojowi. Z tego właśnie względu przygotowano wspomniany już wcześniej dokument, czyli Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2030 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej, który służy realizacji celu strategicznego, za którego przyjęto: „Ekonomia społeczna stanie się istotnym instrumentem aktywnej polityki społecznej, wsparcia rozwoju społecznego i lokalnego”. Jako cel główny przyjęto, że „do roku 2030 podmioty ekonomii społecznej będą ważnym elementem aktywizacji i integracji społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz dostarczycielami usług społecznej”. Przyjęto następujące cele szczegółowe:

- Wspieranie trwałego partnerstwa podmiotów ekonomii społecznej z samorządem terytorialnym w realizacji usług społecznych.
- Zwiększenie liczby wysokiej jakości miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.
- Zwiększenie konkurencyjności podmiotów ekonomii społecznej na rynku.
- Upowszechnienie pozytywnych postaw wobec ekonomii społecznej.

Przytoczone cele, jak również przyjęte w dokumencie rezultaty wskazują, że poruszana w artykule tematyka jest aktualna i istnieje realna potrzeba prowadzenia badań w tym zakresie, monitorowania prowadzonych działań oraz postępu prowadzonych działań przez podmioty ekonomii społecznej.

¹⁰ Główny Urząd Statystyczny, *Działalność stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, fundacji, społecznych podmiotów wyznaniowych, kół gospodyń wiejskich oraz samorządu gospodarczego i zawodowego w 2022 roku – wyniki*, Informacje Sygnalne, 19.12.2023, s. 2–4.

Charakterystyka podmiotów ekonomii społecznej w województwie mazowieckim

Podmioty ekonomii społecznej, zlokalizowane w województwie mazowieckim, zostały podzielone na kilka głównych kategorii: centra integracji społecznej, grupy integracji społecznej, fundacje i stowarzyszenia, (nakierowanie przede wszystkim na aktywizację społeczną i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, a zwłaszcza cyfrowemu), podmioty bezpośrednio podległe województwu mazowieckiemu oraz różnego rodzaju spółdzielnie. W przedstawionym zestawieniu świadomie skoncentrowano się na kluczowych z punktu widzenia zachowań przedsiębiorczych podmiotach ekonomii społecznej, świadomie pomijając niektóre organizacje, np. koła gospodyń wiejskich itp.

Liczba poszczególnych grup podmiotów została przedstawiona w tabeli 1.

Tabela 1. Liczba grup podmiotów ekonomii społecznej w województwie mazowieckim

centra integracji społecznej	17
kluby integracji społecznej	18
fundacje i stowarzyszenia	107
Jednostki podlegające województwu mazowieckiemu	17
spółdzielnie różne	164

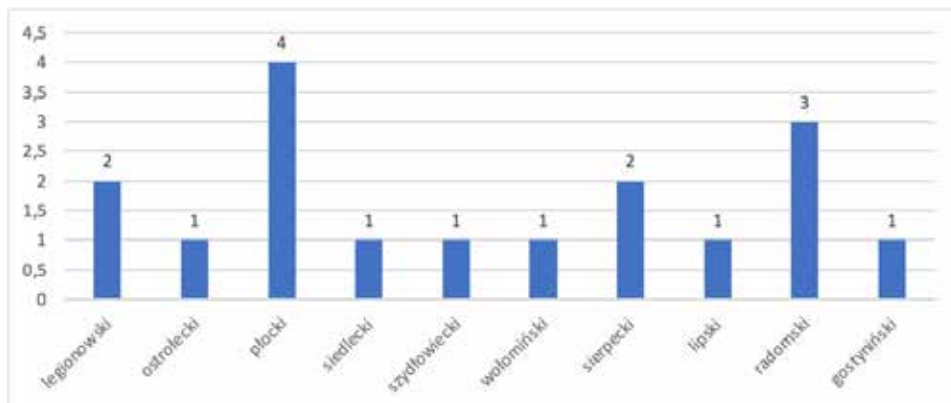
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych

Wśród podmiotów ekonomii społecznej w województwie mazowieckim największą jednolitą grupę, liczącą 107 podmiotów, stanowią fundacje i stowarzyszenia. Jeśli natomiast potraktujemy łącznie różnego rodzaju spółdzielnie, to wtedy stanowią one największą zbiorowość, liczącą w sumie jest 164. Pozostałe podmioty (centra i kluby integracji społecznej, a także inne jednostki podległe województwu mazowieckiemu) występują w województwie mazowieckim w podobnej liczbie 17–18 ośrodków. Wspomniane jednostki charakteryzują się przede wszystkim tym, że powstały w wyniku podejmowanych inicjatyw oddolnych, a szczególne motywy i sposoby ich powstania pozostają różnorodne i należy

do nich podchodzić indywidualnie, ponieważ odzwierciedlają one specyfikę lokalnych społeczności i ich uwarunkowań kulturowych, prawnych, sytuacji ekonomicznej oraz klimatu politycznego. Analizując te podmioty należy brać pod uwagę także szerszy kontekst historyczny, o czym była mowa we wstępie do artykułu.

Interesująca wydaje się również klasyfikacja poszczególnych grup podmiotów ekonomii społecznej, uwzględniająca intensywność ich występowania w poszczególnych powiatach województwa mazowieckiego. Na rysunku 2 zostało przedstawione rozmieszczenie **centrów integracji społecznej** (17 podmiotów) z podziałem na powiaty.

Rysunek 2. Centra integracji społecznej w województwie mazowieckim z podziałem na powiaty

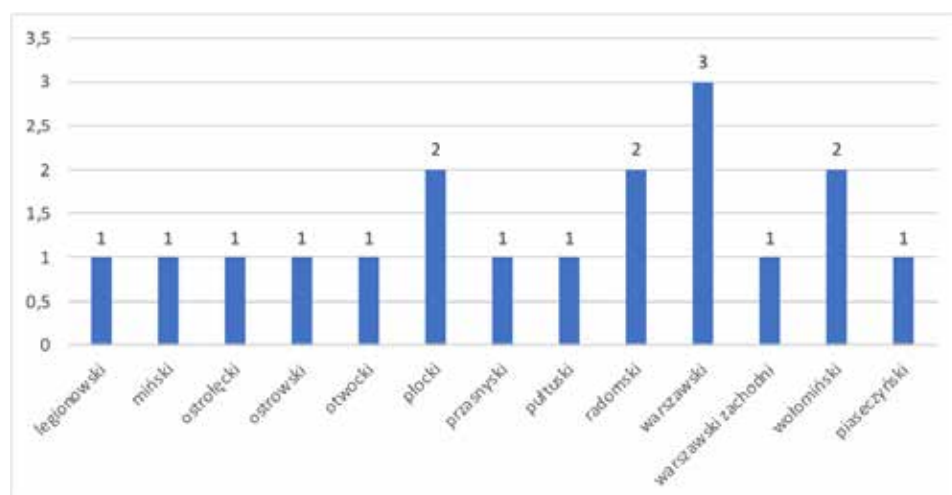

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych

Z przedstawionego wykresu wynika, iż najwięcej centrów integracji społecznej jest zlokalizowanych w powiatach plockim (4 ośrodki) i radomskim (3 ośrodki). Jest to zrozumiałe z uwagi na fakt, iż są to najludniejsze miasta powiatowe w województwie mazowieckim, nie licząc oczywiście aglomeracji warszawskiej, będące niegdyś również miastami wojewódzkimi. Jednocześnie jest tutaj także najliczniejszy problem wykluczenia zawodowego oraz braku wystarczającej aktywności społecznej. Inne powiaty, nie licząc podwarszawskiego powiatu legionowskiego oraz powiatu sierpeckiego (po 2 podmioty) mogą poszczycić się posiadaniem jednego centrum integracji społecznej.

Kolejną grupę podmiotów ekonomii społecznej stanowią **kluby integracji społecznej** w liczbie 18 jednostek. Rozmieszczenie tego typu ośrodków z uwzględnieniem poszczególnych powiatów przedstawione zostało na rysunku 3. Jest ono dość równomierne i praktycznie we wszystkich powiatach wynosi 1-2 ośrodków. Wyjątek stanowi powiat stołeczny warszawski z liczbą 3 klubów integracji społecznej.

Rysunek 3. Kluby integracji społecznej w województwie mazowieckim z podziałem na powiaty

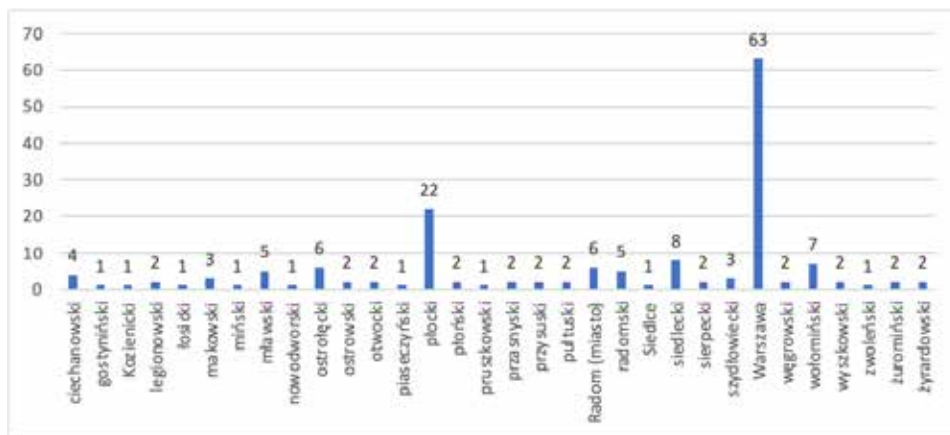
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych

W przypadku powiatu warszawskiego wyższa liczebność może być spowodowana większymi możliwościami jakie daje stolica województwa, a zarazem stolica państwa. Chodzi tutaj przede wszystkim o znacznie dostęp do infrastruktury, komunikacji oraz informacji. Ponadto został tutaj wyróżniony powiat warszawski zachodni, a także inne powiaty należące do szeroko pojętej aglomeracji warszawskiej. Sąsiedztwo stolicy państwa jako centralnego ośrodka instytucjonalnego, a zwłaszcza naukowego i przemysłowego sprzyja tworzeniu znacznie lepszych możliwości i perspektyw rozwojowych. Na wyróżnienie zasługują również powiaty płocki, radomski oraz leżący niedaleko Warszawy powiat wołomiński (po 2 kluby integracji społecznej).

Kolejną grupę podmiotów stanowią **spółdzielnie o różnym charakterze i przeznaczeniu**, które łącznie stanowią najwięcej, bo aż 164 podmiotu.

Ich misja, cel oraz specyfika działalności są różne, ale na czoło wysuwa się umożliwienie osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym aktywizacji zawodowej. Dominują tu spółdzielnie o charakterze socjalnym. Rozmieszczenie spółdzielni w poszczególnych powiatach województwa mazowieckiego zostało przedstawione na rysunku 4.

Rysunek 4. Rozmieszczenie spółdzielni w poszczególnych powiatach województwa mazowieckiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych

W tym przypadku obserwujemy wyraźną dominację powiatu warszawskiego oraz innych znaczących miast województwa mazowieckiego. Mocną pozycję zajmuje również powiat płocki oraz miasto i powiat radomski. Tutaj również znaczącą rolę odgrywa liczebność tych miast oraz ich przeszłość i tradycja podmiotów wojewódzkich. W tym przypadku zastanawia relatywnie słabsza pozycja Siedlec i powiatu siedleckiego pomimo znacznego potencjału ludzkiego oraz roli rozwijającego się ośrodka naukowego i przemysłowego. Godna zauważenia jest mocna pozycja pod tym względem niektórych powiatów podwarszawskich, zaliczanych do stołecznej aglomeracji, w szczególności powiatu wołomińskiego. W pozostałych przypadkach mówimy o 1-2 tego typu podmiotów ekonomii społecznej, niezależnie od wielkości i liczby mieszkańców w poszczególnych powiatach.

Odrębną grupę podmiotów stanowią **fundacje i stowarzyszenia**, których łączna liczba wynosi 107. Ich forma i podstawa prawna bywa zróżnicowana. Są tu zarówno spółdzielnie socjalne, stowarzyszenia, fundacje, jak również spółki non-profit z ograniczoną odpowiedzialnością. Zdarzają się tu również spółdzielnie inwalidów, w tym także osób niewidomych.

Rozmieszczenie fundacji i stowarzyszeń z przynależnością do powiatów zostało przedstawione w tabeli 2.

Tabela 2. Fundacje i stowarzyszenia województwa mazowieckiego z podziałem na powiaty

Powiat	Liczba	Powiat	Liczba
Ciechanowski	2	Sochaczewski	1
Płock	10	Sokołowski	1
Warszawa	13	Ostrołęcki	7
Wołomiński	3	Węgrowski	2
Warszawski Zachodni	3	Szydłowiecki	3
Zwoleński	1	Kozienicki	1
Siedlce	9	Legionowski	1
Radom	17	Przasnyski	1
Wyszowski	4	Przysuski	1
Pułtowski	1	Łosicki	1
Miński	1	Nowodworski	2
Żyrardowski	4	Otwocki	1
Żuromiński	2	Grójecki	1
Ostrowski	2	Mławski	1
Pruszkowski	1		

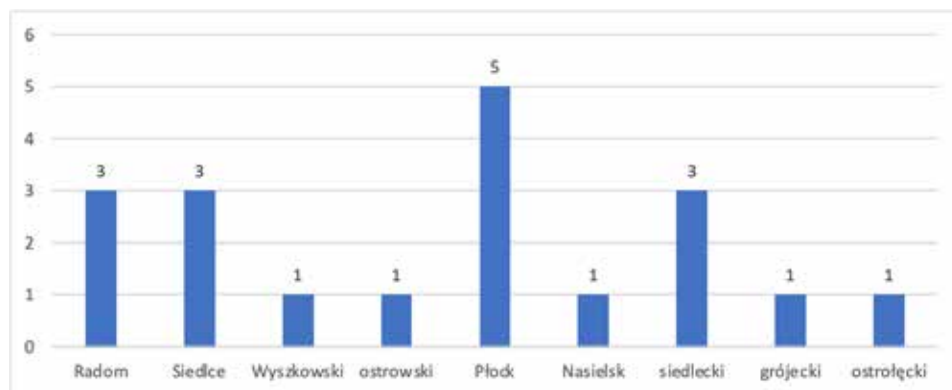
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych

W przypadku fundacji i stowarzyszeń sytuacja jest nieco inna. Nie obserwujemy dominacji Warszawy i powiatu stołecznego. Najwięcej tego typu ośrodków (17 podmiotów) zlokalizowanych jest w Radomiu i powiecie radomskim. Dopiero na drugim miejscu plasuje się Warszawa i powiat warszawski (łącznie 16 podmiotów). Relatywnie wysoką liczbę podmiotów można zaobserwować w Płocku oraz Siedlcach (odpowiednio 10 oraz 9 fundacji i stowarzyszeń). Na uwagę zasługuje również powiat ostrołęcki (7 tego typu ośrodków), Powiaty ich stolice, w których

uwidacznia się większa liczba fundacji i stowarzyszeń (Płock czy Siedlce) posiadają tradycję siedzib dawnych województw, co przekładało się i jak można zauważyć nadal przekłada się na większy potencjał ludzki oraz aktywność w zakładaniu wspomnianych podmiotów.

Odrębną grupę stanowią **podmioty, nadzorowane bezpośrednio przez wojewodę mazowieckiego**. W skali całego województwa jest ich stosunkowo niewiele (17 jednostek). Są to przede wszystkim spółdzielnie socjalne oraz jednostki pozarządowe. Specyfika ich rozmieszczenia w poszczególnych powiatach została przedstawiona na rysunku 5. Tutaj relatywnie największe ich liczbą mogą poszczycić się najliczniejsze miasta województwa poza miastem stołecznym Warszawą. Należy tu wymienić przede wszystkim Płock (5 podmiotów), Radom oraz Siedlce i powiat siedlecki (po 3 podmioty).

Rysunek 5. Rozmieszczenie podmiotów nadzorowanych przez wojewodę mazowieckiego z podziałem na powiaty

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych

Jak można zauważyć na wykresie, pozostałe powiaty mogą poszczycić się posiadaniem jednego podmiotu, nadzorowanego przez przedstawiciela władzy państwowej. W odniesieniu do tych podmiotów dominuje działalność reintegracyjna oraz realizacja usług społecznych. Zasadnicze cele, które przyświecają takim podmiotom, pozostają niezmiennie: aktywizacja zawodowa, rozwój osobisty, przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu.

Przechodząc do podsumowania i obserwując rozkład i ilość podmiotów ekonomii społecznej, zauważalnym zjawiskiem dotyczącym powyższych podmiotów w województwie mazowieckim jest motyw ich powstawania.

Analizując poszczególne organizacje warto jeszcze raz podkreślić oddolny charakter inicjatyw, które towarzyszą że bardzo często ich narodzinom. Jest to zjawisko korzystne i napawające optymizmem w kontekście potrzeby budowania społeczeństwa obywatelskiego. Ten fakt nie dziwi również ze względu na problemy, które determinują działanie w kierunku ich powstania. To w największym stopniu wyrównywanie szans, przeciwdziałanie wykluczeniu społecznego i zawodowego, a także przeciwdziałaniu zjawisku bezrobocia o charakterze trwałym, w niektórych grupach społecznych niejako dziedziczonym z pokolenia na pokolenie. Pomimo, iż w ostatnich latach udało się ograniczyć ten problem, to jednak ciągle w społeczeństwie pozostają „wyspy” różnego rodzaju wykluczeni i brak świadomości co do możliwości wyjścia z tego „zakłętą kręgu”. Pozostaje jednak wyrazić nadzieję, że te pozytywne zjawiska związane z funkcjonowaniem podmiotów ekonomii społecznej zaowocują osiągnięciem w niedalekiej przyszłości jeszcze lepszych skutków.

Powyżej przedstawiona charakterystyka podmiotów ekonomii społecznej działających na terenie województwa mazowieckiego jest potwierdzeniem tego, że podmioty są bardzo niejednorodne, a ich liczba wskazuje, że jest to bardzo ważna grupa organizacji, dlatego przygotowanie wsparcia na poziomie centralnym, ale również w obrębie działań wojewódzkich jest bardzo istotne dla ich dalszego rozwoju. W celu dostarczenia praktycznych wskazówek wspomnianym organizacjom, przeprowadzono wywiad pogłębiony z pracownikiem Mazowieckiego Centrum Polityki Społecznej, który sformułował rekomendacje dla podmiotów ekonomii społecznej. Mazowieckie Centrum Polityki Społecznej bardzo dynamicznie wspiera funkcjonowanie podmiotów ekonomii społecznej, działających na obszarze województwa mazowieckiego.

Zachowania przedsiębiorcze podmiotów ekonomii społecznej. Wyniki badań

W niniejszym podrozdziale zostały przedstawione wyniki badań wybranych podmiotów ekonomii społecznej pod kątem zachowań przedsiębiorczych. Badania miały charakter ankietowy z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety jako narzędzia badawczego. Kwestionariusz ankiety zawierał 29 pytań, dotyczących charakterystyki badanego podmiotu

(metryczka – 8 pytań), kwestie aktywności społecznej pracowników (6 pytań), zachowania przedsiębiorcze pracowników i wpływ na nie różnych zdarzeń zewnętrznych (8 pytań) oraz kwestie organizacji procesu zarządzania (7 pytań). Jednym z głównych obszarów, których dotyczyło badanie były zachowania przedsiębiorcze pracowników i ich organizacji. Badania były m.in. próbą odpowiedzi na pytanie: „Na ile przedstawiciele tych organizacji rozumieją istotę przedsiębiorczości oraz czy ich organizację są przez nich postrzegane jako przedsiębiorcze?”. Badania dotyczyły również znajomości ośrodków wspierających przedsiębiorczość oraz na ile badane podmioty korzystały z ich pomocy. W ankiecie uczestniczyło czynnie 51 przedstawicieli badanych podmiotów.

Ważną częścią przeprowadzonych badań była również analiza i ocena, na ile nieoczekiwane zdarzenia ostatnich kilku lat, określane nieraz mianem „czarnych łabędzi” (pandemia COVID-19, agresja Federacji Rosyjskiej na Ukrainę) miały wpływ na zachowania przedsiębiorcze członków oraz kierownictwa badanych podmiotów. Dramatyczne wydarzenia ostatnich kilku lat całkowicie zmieniły reguły gry dla wielu organizacji i stanowiły poważne wyzwanie dla ich funkcjonowania.

Na rysunku 6 zostały przedstawione wyniki badań, dotyczących samej istoty i rozumienia pojęcia przedsiębiorczości.

Rysunek 6. Jak Pan(i) rozumie pojęcie przedsiębiorczości?

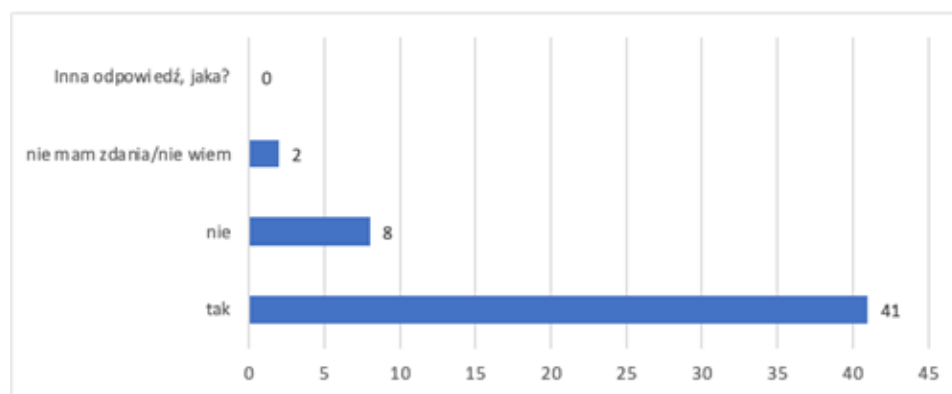

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych

Wśród uzyskanych odpowiedzi, najczęściej (ponad połowa) ankietowanych zwróciła uwagę na najbardziej podstawowe rozumienie przedsiębiorczości jako cechy ludzi. Tak odpowiedziało 27 ankietowanych. Znaczna grupa osób (15 odpowiedzi) zwróciła uwagę na rozumienie przedsiębiorczości w kontekście metody organizacji i zarządzania, a jedynie 7 osób rozumie przedsiębiorczość jako skłonność do podejmowania działalności gospodarczej. Być może wynika to ze specyfiki badanych podmiotów i ich przedstawicieli.

Kolejne pytanie dotyczyło oceny własnego podmiotu jako organizacji przedsiębiorczej (patrz rysunek 7).

Rysunek 7. Czy Pani(a) organizacja ma charakter przedsiębiorczy?

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych

Zdecydowana większość ankietowanych (prawie 80%) postrzega swoją organizację jako przedsiębiorczą, jedynie osiem osób jest przeciwnego zdania. Przedstawiciele dwóch podmiotów nie miało zdania w tej sprawie.

Na kolejnym rysunku 8 zostały przedstawione odpowiedzi na pytanie dotyczące źródeł zachowań przedsiębiorczych organizacji. W tym przypadku ponad połowa ankietowanych zwraca uwagę na wysoki poziom zachowań przedsiębiorczych kierownictwa, a jedynie niespełna 10% docenia postawy przedsiębiorcze szeregowych pracowników organizacji. Dla przedstawicieli dziewięciu podmiotów zachowania przedsiębiorcze są efektem zdarzeń zachodzących w otoczeniu organizacji.

Rysunek 8. Gdzie upatruje Pan(i) głównych źródeł zachowań przedsiębiorczych organizacji?

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych

Podsumowując tę część badań, można stwierdzić, że przedstawiciele badanych podmiotów postrzegają swoje organizacje jako przedsiębiorcze głównie dzięki zachowaniom przedsiębiorczym ich kierownictwa, wynikającym w największym stopniu z cech osobowych tych zarządzających.

Cześć respondentów dostrzega istotny wpływ zdarzeń zachodzących w otoczeniu organizacji, jest źródeł odpowiednich postaw i zachowań przedsiębiorczych. W tym miejscu można przejść do kolejnego aspektu omawianych badań, a mianowicie wpływu nieoczekiwanych zdarzeń w otoczeniu, które w znacznym stopniu determinowały postawy i decyzje wielu organizacji, nie tylko gospodarczych.

Na rysunku 9 zostały przedstawione wyniki badań wpływu pandemii koronawirusa na postawy i zachowania przedsiębiorcze pracowników organizacji. W tym przypadku zdania były podzielone. Ponad 40% (21 respondentów) stwierdziło brak wpływu pandemii na zwiększenie zachowań przedsiębiorczych. Niewiele mniej osób (19 ankietowanych) było przeciwnego zdania uznając, iż pandemia koronawirusa wpłynęła na wzrost zachowań przedsiębiorczych w sposób istotny. Poniżej 20% (9 ankietowanych) zwróciło uwagę, że wybuch i rozwój pandemii osłabił postawy i zachowania przedsiębiorcze pracowników.

Rysunek 9. Na ile przebieg pandemii koronawirusa wpłynął na zachowania przedsiębiorcze członków Pani(a) organizacji?

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych

Jedynie dwóch przedstawicieli badanych organizacji nie miało w tej sprawie zdania, zapewne nie dostrzegając związku między pandemią a zachowaniami przedsiębiorczymi kierownictwa i szeregowych pracowników organizacji.

Kolejnych „czarnym łabędziem” ostatnich lat był wybuch konwencjonalnego konfliktu zbrojnego w bezpośrednim sąsiedztwie Polski, spowodowany agresją federacji Rosyjskiej na Ukrainę. Skutki tego trwającego wciąż konfliktu odczuwamy boleśnie i to niezależnie od charakteru organizacji. Te skutki dotknęły również działalności podmiotów ekonomii społecznej, czego dotyczyło kolejne pytanie. Odpowiedzi na nie zostały przedstawione na rysunku 10. W przypadku jednak większość ankietowanych (29 odpowiedzi) nie dostrzegła istotnego wpływu wojny na funkcjonowanie ich organizacji, a „tylko” 15 respondentów dostrzegło aktywizację zachowań przedsiębiorczych pracowników organizacji. Zaledwie pięciu ankietowanych dostrzegło osłabienie postaw i zachowań przedsiębiorczych. Dwóch przedstawicieli podmiotów ekonomii społecznej udzieliło innych odpowiedzi. Stwierdzili, że konflikt ten nie miał żadnego wpływu na organizację bądź spowodował jedynie aktywizację w zakresie działalności humanitarnej tych podmiotów i zwiększenie pomocy dla ofiar wojny bądź uchodźców z terytorium Ukrainy.

Wyniki badań można tłumaczyć specyfiką funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej, które zajmują się przede wszystkim przeciwdziałaniem wykluczeniu społecznemu oraz aktywizacją osób reprezentujących

lokalne społeczności. W tym przypadku wpływ zdarzeń, nawet dramatycznych, w otoczeniu ogólnym, odgrywa mniejsze znaczenie.

Rysunek 10. W jaki sposób wybuch konwencjonalnego konfliktu zbrojnego na terytorium Ukrainy wpłynął na postawy przedsiębiorcze członków Pani(a) organizacji?

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych

Istnieje wiele instytucji, które niejako „z urzędu” powinny zajmować się wspieraniem przedsiębiorczości i innowacyjności różnych organizacji, przede wszystkim przedsiębiorstw. Instytucje te są często określane mianem ośrodków innowacji i przedsiębiorczości. Ich roli dla pobudzania aktywności badanych podmiotów dotyczyły kolejne pytania. Odpowiedzi na to pytanie zostały przedstawione na rysunku 11. Niestety większość ankietowanych, w ramach innej odpowiedzi, wskazała na brak wiedzy na ten temat. Relatywnie najwięcej osób (14 ankietowanych) wskazuje na istotną rolę różnego typu inkubatorów (przedsiębiorczości, technologicznych, akademickich itd.). Zaledwie sześciu przedstawicieli podmiotów ekonomii społecznej wskazało parki naukowo-technologiczne (najbardziej uniwersalne ośrodki innowacji i przedsiębiorczości, a tylko czterech ankietowanych wymieniło centra transferu technologii. Jest to zapewne efekt z jednej strony niewielkiej znajomości tych podmiotów, a z drugiej strony ograniczonej ich skuteczności, na co zwracają uwagę w innych badaniach przedstawiali kierownictwa najbardziej innowacyjnych i konkurencyjnych przedsiębiorstw.

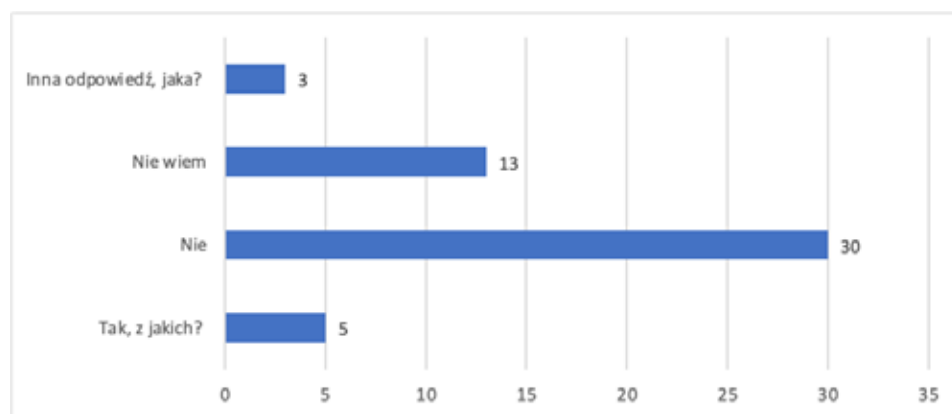
Rysunek 11. Które instytucje wspierające innowacyjność i przedsiębiorczość organizacji najlepiej Pani(a) zdaniem spełniają swoją rolę?

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych

Kolejne pytanie stanowiło kontynuację tej problematyki i dotyczyły korzystania przez podmioty ekonomii społecznej z pomocy ośrodków innowacji i przedsiębiorczości. Wyniki badań zostały przedstawione na rysunku 12.

Rysunek 12. Czy i z jakich ośrodków innowacji i przedsiębiorczości korzystała Pani(a) organizacja?

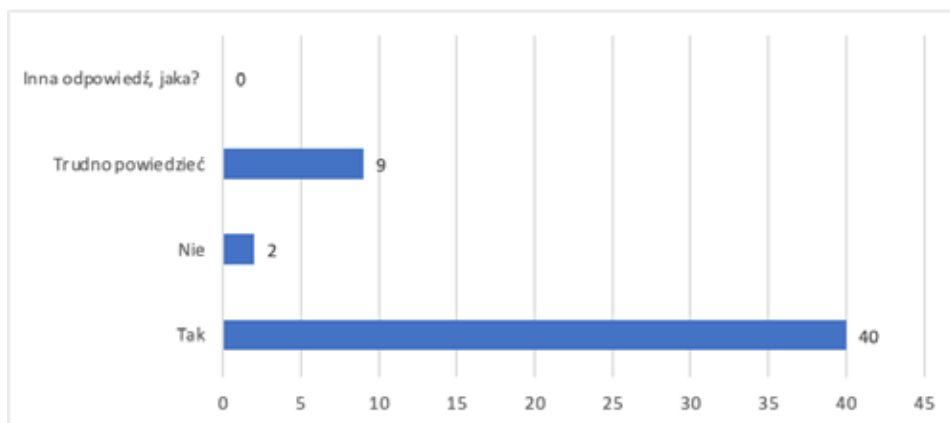

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych

Jedynie pięciu przedstawicieli badanych podmiotów odpowiedziało twierdząco na to pytanie, nie precyzując jednak, jaki ośrodek bądź ośrodki mają na myśli. Przedstawiciele trzech organizacji udzielili innej odpowiedzi, ale były to raczej zaprzeczenia („z żadnych”) lub nie miało to większego znaczenia.

Ostatnie z omawianych tutaj pytań miało charakter podsumowujący i odnosiło się do postawy kierownictwa organizacji w kwestii kreowania i rozwijania postaw przedsiębiorczych wśród pracowników. Odpowiedzi na pytanie zostały przedstawione na rysunku 13.

Rysunek 13. Czy Pani(a) zdaniem kierownictwo organizacji sprzyja generowaniu i rozwijaniu postaw przedsiębiorczych pracowników?

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych

Dominują tutaj odpowiedzi twierdzące. Prawie 80% ankietowanych udzieliła takiej pozytywnej odpowiedzi, chociaż nie do końca wynikało to z wcześniejszych pytań szczegółowych. Była to raczej demonstracja pewnego ogólnego przekonania. Przecząco odpowiedziało dwóch respondentów, a dziewięciu innych nie miało zdania w tej sprawie.

Wnioski i rekomendacje

Reasumując, można powiedzieć, że dokonując analizy i oceny powyższych pytań trudno pokusić się o jednoznaczne stwierdzenia i wnioski.

Ankietowani generalnie doceniają rolę postaw przedsiębiorczych i postrzegają w dużym stopniu kierownictwo swoich organizacji jako przedsiębiorcze. Przedsiębiorczość osób rozumieją bardzo tradycyjnie jako pewien zespół cech charakteru (wrodzonych lub nabytych), rzadziej jako metodę organizacji i zarządzania. Jest to po części efekt braku pogłębionej wiedzy menedżerskiej, po części wyraz tradycyjnego podejścia do postaw kreatywnych i innowacyjnych. Pozytywne jest rozumienie niektórych ankietowanych wpływu zdarzeń w otoczeniu, zwłaszcza tych nieoczekiwanych, na kreowanie szczególnych postaw i zachowań przedsiębiorczych.

Na podstawie wyników przeprowadzonych badań oraz przeprowadzonego wywiadu z ekspertem można sformułować następujące rekomendacje:

- Podmioty ekonomii społecznej powinny skupić się na pozyskiwaniu wiedzy z zakresu zarządzania, ponieważ często osoby, które zarządzają tymi organizacjami mają znaczne braki w tym zakresie.
- Podmioty powinny w sposób świadomy i przemyślany formułować swoją ofertę i zakres działalności, dostosowując ją do potrzeb zmieniającego się i wysokokonkurencyjnego rynku.
- Podmioty powinny przygotować strategię działania tak, aby osoby pracujące oraz współpracujące wiedziały jaki jest ich zakres obowiązków oraz jaki kierunek rozwoju jest planowany w kolejnych latach.
- Niezbędne jest pozyskiwanie partnerów biznesowych, z którymi podmioty ekonomii społecznej mogłyby poszerzać zakres prowadzonej działalności.
- Bardzo ważne jest zaplanowanie źródeł finansowania prowadzonej działalności.
- Większe nastawienie na generowanie zysku i podejście bardziej for profit.
- Otwartość w kontaktach z innymi podmiotami oraz chęć do poszerzania wiedzy i zawiązywania kooperacji.

Zachowania przedsiębiorcze pracowników odgrywają istotną rolę w funkcjonowaniu nie tylko przedsiębiorstw, ale wszelkich organizacji. Dotyczy to również podmiotów ekonomii społecznej. Zachowania te nabierają szczególnego znaczenia w warunkach podwyższonej niepewności i ryzyka, z jakimi mamy do czynienia współcześnie. W ostatnich latach pojawiły się nowe zagrożenia i szanse w postaci nieoczekiwanych

zdarzeń, które przewartościowały funkcjonowanie organizacji i ustaliły nowe reguły gry, nie tylko biznesowej.

Przedstawione tutaj charakterystyki podmiotów ekonomii społecznej w województwie mazowieckim, a także badania zachowań przedsiębiorczych dały nowe spojrzenie na te organizacje i mogą stanowić punkt wyjścia dla dalszych, pogłębionych analiz.

Bibliografia

- Departament Ekonomii Społecznej, <https://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/czym-je-st-ekonomia-spoleczna/>.
- Główny Urząd Statystyczny, *Działalność stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, fundacji, społecznych podmiotów wyznaniowych, kół gospodyń wiejskich oraz samorządu gospodarczego i zawodowego w 2022 roku – wyniki*, Informacje Sygnalne, 19.12.2023.
- Herbst J., *Wstęp – pole przedsiębiorczości społecznej* [w:] J. Dąbrowska (red.), *Od trzeciego sektora do przedsiębiorczości społecznej – wyniki badań ekonomii społecznej w Polsce*, Warszawa 2008.
- Kargol-Wasiluk A., *Ekonomia społeczna – od idei do wartości, Między ekonomią a historią*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2012.
- Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej <https://www.gov.pl/web/rodzina/ekonomia-spoleczna-i-solidarna>.
- Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, *Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2030 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej*, Warszawa 2021, <https://zpp.pl/storage/library/2022-02/37002d92eb3c8df66acde905fa54e053.pdf>.
- Nowak M., *Działania obywatelskie a transformacja ustrojowa w Polsce*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 72, 2010, zeszyt 1.
- Podkarpacka Ekonomia Społeczna, Koordynacja Sektora Ekonomii Społecznej w województwie podkarpackim, <https://es.rops.rzeszow.pl/podstawowe-pojecia/>
- Projekt Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej.
- Waligóra A., *Przedsiębiorczość społeczna, gospodarka społeczna, ekonomia społeczna. Konteksty funkcjonowania przedsiębiorstw społecznych w Polsce*, CeDeWu, Warszawa 2022.
- Wygnański K., Frączak P., *Ekonomia społeczna w Polsce – definicje, zastosowania, oczekiwania, wątpliwości*.